

A „FÖLDTÚRÁS” FELMAGASZTALÁSA

TEREMTÉSVÉDELEM WENDELL BERRY-MÓDRA

S Z I L V A Y G E R G E L Y

„Környezetvédő (*conservationist*), farmer, a vadon kedvelője és agrárius vagyok” – vallja magáról Wendell Berry.¹ Máshol úgy ír: „kevesebb vagyok, mint amerikai, kevesebb, mint kentucky-i, de még kisebb vagyok Henry megyénél is, leginkább a családommal foglalkozom, a szomszédaimmal és a földdel, amit naponta taposok”.² Wendell Berry kortárs amerikai népi író, az amerikai „harmadik út” képviselője. Szerette John Lukacs és Roger Scruton,³ és szeretik az (új) amerikai paleokonzervatívok,⁴ bár ő maga meglepődik ezen. Ő Wendell Berry: farmer, író, az utolsó déli agrárius, 18 szépirodalmi kötet (regények, versek, novellák) és 37 esszékötet szerzője. Mit is takar az agrárius gondolat, kicsoda Wendell Berry és mit gondol a teremtésvédelemről?

A DÉLI

Wendell Berry Kentuckyban született, egy jogász végzettségű dohányföldes gyermekeként. A Stanford Egyetemen kreatív írást, a New York Egyetemen angol szakon tanult, és egy ösztöndíj keretében megjárta Olaszországot és Franciaországot is, majd tanított a Kentucky-i Egyetemen. Írónak készült, ezért is ment egyetemre New Yorkba: hogy bejárja az amerikai írók királyinak vélt útját, miszerint a sok kaland és tapasztalat a metropoliszban vár rájuk, ahol az élet zajlik, ahol hírnévre tehetnek szert. Wendell Berrynek azonban egyre jobban hiányzott a korábban elsajnálott otthon, hiába marasztalták olyanok, mint Tom Wolfe; végül 1965-ben családjával hazaköltözött Kentuckyba, a saját farmjára, ahol modern technológiát csak minimálisan használva igyekszik gazdálkodni, így például lóval szánt.

Az agrárius gondolkodás⁵ már az amerikai alapításkor jelent volt: ide sorolják Benjamin Franklint és a fiziokratákat, vagy a Berry által sokat hivatkozott Thomas Jefferson, a Függetlenségi Nyilatkozat szerkesztőjét, az Egyesült Államok harmadik elnökét, aki a független, önálló farmer figuráját mutatta fel ideálként.⁶ A jeffersoni gondolatot egy egész politikai párt, a Demokrata-Republikánus Párt vitte tovább, amelynek fontos meggyőződése volt az anti-

1 *Conservationist and Agrarian*, 2002. Az idézeteket nem a szokásos módon, azaz kötet (cím, kiadó, kiadás helye és éve) és oldalszám szerint, hanem aszerint hivatkozom, hogy az adott megállapítás a szerző mely esszéjéből származik, mivel számos esszéje több helyen is megjelent.

2 *In Distrust of Movements*, 1998.

3 Roger SRUTON: *Zöld filozófia* [2012] ford. SZILÁGYI-GÁL Mihály– ZSÉLYI Ferenc, Akadémiai, Budapest, 2018, 12.

4 Gracy Olmstead: *Wendell Berry, Burkean*, *The American Conservative* 2015. február 17. <<https://www.theamericanconservative.com/articles/wendell-berry-burkean>>.

5 Az összefoglaló alapja: Jeff TAYLOR: *Agrarian Politics and the American Tradition = Localism in the Mass Age. A Front Porch Republic Manifesto*, szerk. Mark T. MITCHELL–Jason PETERS, *Front Porch Republic*, 2018, 77–88.

6 Jefferson talán legjobb életrajza: Joseph J. ELLIS: *American Sphinx: The Character of Thomas Jefferson*, *Vintage Books*, 1998.

Wendell Berry Henry County-ban (Kentucky) lévő farmján, 2011 (Guy Mendes felvétele)

föderalizmus, a tagállami jogok hangsúlyozása és a szövetségi beavatkozás kritikája. Ezt a gondolkört képviselte az első, populistának nevezett elnök, Andrew Jackson is (1829–1837). A polgárháborút követően mindkét pártban, a demokraták és a republikánusok soraiban is jelen voltak az agrárius gondolat képviselői.

Az angolszász világban eközben részben XIII. Leó pápa *Rerum novarum* (1891) enciklikájából, a kortárs katolikus társadalmi tanítás első dokumentumából inspirálódva kialakult a Gilbert K. Chesterton és Hilaire Belloc nevével fémjelzett disztribucionizmus, amely harmadik útként jellemezte magát a szocializmus és a nagyvállalati-nagytőkés kapitalizmus között. Eszerint a kis földbirtokok azok, amelyek megőrzik az embereket függetlennek, önállóknak és biztosítják megélhetésüket is.⁷ Amerikában a disztribucionisták a munkás-katolikus Dorothy Dayre és Peter Maurenre voltak nagy hatással, de Wendell Berry is hozzájuk hasonlóan gondolkodik.

A déli agrárius gondolat leghíresebb manifesztuma, „sűrűsödési pontja” tizenkét déli agrárius szerző (köztük Allen Tate) 1930-as kiáltványkötete volt, az *I’ll Take My Stand*, ami természetesen nemcsak a mezőgazdaságról szólt, és nem védte meg a rabszolgaságot, hanem az ipari kapitalizmus, a materializmus, az elidegenedés és a mechanikus világszemlélet, magyarul a modernitás kritikáját fogalmazta meg agrárius szemmel. Mindezt ugyanis a déli agráriusok az amerikai Észak sajátosságainak tartották. A déli szerzők leszögezték: nem a rabszolgatartó, ültetvényes régi Délt, hanem annak egész, a forradalmak kora előtti Európához hasonló világlátását és életmódját védelmek.⁸ Jeff Taylor, a gondolat egyik kortárs advokátora is hangsúlyozza: „az ültetvényes kultúra nem azonos a déli agrarizmussal”.⁹ Wendell Berry maga felvállaltan azonosul az *I’ll Take My Stand*-del, leszögezve, hogy a kötet egyes szerzőinek szegregációpárti tévedését nem kell elfogadnunk ahhoz, hogy ami igaz, azzal egyetértsünk.¹⁰

7 Lásd például Hilaire BELLOC: *The Servile State*, 1912.; G.K. CHESTERTON: *Outline of Sanity*, 1926.

8 *I’ll Take My Stand. The South and the Agrarian Tradition*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, 2006.

9 TAYLOR, J.M.

10 *Still Standing*, 1999.

A déli agráriusok jelentős hatással voltak az amerikai konzervatív gondolatra,¹¹ s részint annak kevésbé ismert, de létező és jelentős kapitalizmuskritikus (olykor kifejezetten kapitalizmusellenes) ágához tartoznak,¹² ami ugyanakkor a sajátos amerikai viszonyok miatt nem jelent etatizmust. Wendell Berry tehát déli agrárius, ám nem tartja magát sem liberálisnak, sem konzervatívnak, ugyanis – köszönhetően az amerikai sajátosságoknak – mindkettőt a modern industrializmus kifejeződésének tartja. Gondolkodása leginkább a régimódi konzervatív világlátáshoz hasonlít, ugyanakkor hangsúlyosan pacifista.

AZ ESSZÉÍRÓ

Szépirodalmi műveinek sorába nyolc regény és több mint ötven novella tartozik, amelyek összességében egy kitalált kentucky-i farm, Port William életét mutatják be.¹³ Költészete ekloga- s elégiaszerű. Első, könyvnyi költeménye, a *November Twenty Six Nineteen Hundred Sixty Three* (1964) John F. Kennedy haláláról emlékezett meg, az 1979 óta írott *The Sabbath Poems*-ciklust vasárnap reggeli szokott sétái ihlették, az 1995-ös, úgyszintén könyvnyi költemény, a *The Farm* címe pedig önmagáért beszél.

Tartalom és forma egységét mutatja, hogy Wendell Berry gondolatait nem monográfiákban és hatalmas, szisztematikusan rendszerezett gondolatmenetű könyvekben teszi közzé, hanem kizárólag esszéket ír. Első esszékötete, a kilenc esszét tartalmazó *The Long-Legged House* 1969-ben jelent meg, ami a gondolkodásában azóta is központi jelentőségű tematikát tükrözi. 1970-es, egyesszés második kötete, a *The Hidden Wound* az amerikai rasszizmus elemzése és kritikája. A következő kötetek sorából csak néhányat emelnék ki: a *The Unsettling of America: Culture and Agriculture* (1977) az agráripár kritikája; az *What Are People For?* (1990) már a szokásos tematikát hozza (a konzumerizmus kritikája, a föld és ember elszakadása); akárcsak az 1992-es *Sex, Economy, Freedom & Community*. Kiemelném még az 1996-os *Another Turn of the Cranket*, a 2003-as *Citizenship Paperst*, amelyet George W. Bush 2001-es terrortámadásokra adott belbiztonsági és háborús válasza ihletett, így tematikája kicsit eltér a szokásostól, aztán a 2005-ös *Blessed Are the Peacemakers: Christ's Teachings about Love, Compassion & Forgiveness*, amely Berry pacifista kereszténység-értelmezésének jó példája (aki ettől még tiszteli a háborús hősokeket), továbbá a saját szakmáját középpontba állító 2005-ös *Bringing It to the Table: On Farming and Food*-ot. Berry két utolsó esszékötete a 2015-ös *Our Only World* és a 2017-es *The Art of Loading Brush: New Agrarian Writings*. Azóta egy hasznos, rövid válogatáskötete jelent meg (*The World-Ending Fire: The Essential Wendell Berry*, 2018) és egy 2019-es, teljes életműkötet (már ami az esszéket illeti: *Wendell Berry: Essays 1969-1990* és *Wendell Berry: Essays 1993-2017*).¹⁴

Wendell Berry művein végighúzódik egy nagy, meghatározó ellentétpár, amelynek kiindulópontja az agrárius gondolat és életmód szembeállítása az industrializmussal. A további, egymással szembenálló fogalmak mind a kettő közül valamelyikkel vannak kapcsolatban, úgymint: agrárius–indusztériális; vidék–város; föld–gyár és bolt; kölcsönös függés–kapitalista verseny; a korlátok elfogadása vagy korlátlan növekedés; lokalizmus– hazátlanság; közösség–individualizmus; kicsi–nagy; sokoldalú amatőrség vagy specialista professzionizmus; beágyazottság–elidegenedés; hagyományos–vallásos tudás és tudo-

11 Vö. Paul V. MURPHY: *The Rebuke of History. The Southern Agrarians and American Conservative Thought*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2004.

12 Lásd bővebben Peter KOLOZI: *Conservatives Against Capitalism. From the Industrial Revolution to Globalization*, Columbia University Press, New York, 2017.

13 A regények: Nathan Coulter (1960), *A Place on Earth* (1967/83), *The Memory of Old Jack* (1974), *Remembering* (1988), *A World Lost* (1996), *Jayber Crow* (2000), *Hannah Coulter* (2004) és *Andy Catlett: Early Travels* (2006).

14 Az általam legfontosabbnak tartott esszéi a következők: *Think Little* (1970), *Getting Along With Nature* (1982), *Why I'm Not Going To Buy a Computer* (1987), *The Work of a Local Culture* (1988), *Nature as Measure* (1989), *Word and Flesh* (1989), *Feminism, the Body and the Machine* (1989), *In Distrust of Movements* (1998), *The Total Economy* (2000), *The Prejudice Against Country People* (2001), *The Agrarian Standard* (2002), *Two Minds* (2002), *Quantity versus Form* (2004) és *Faustian Economics* (2006).

» agrárius életmód szembeállítása az industrializmussal

mányos tudás; s végül organikus szemlélet vagy mechanikus szemlélet, más szóval: test–gép.

Wendell Berry szerint az industrializáció és az azt jellemző, felvilágosult mechanikus világkép elszakítja egymástól az embert és a földet, az embert és a közösséget, valamint a testet és a lelket. Ahelyett, hogy elfogadná korlátainkat, a „földtúrás” alól való felszabadítást hirdeti, így viszont az ember elszakad attól, ami élte, például fogalma sincs, hogyan készül az, amit megeszik, ráadásul úgy gondolja, hogy az korlátlanul rendelkezésre áll. Ez az állítólagos felszabadulás a gyáraktól, az ipartól való függést eredményezte.

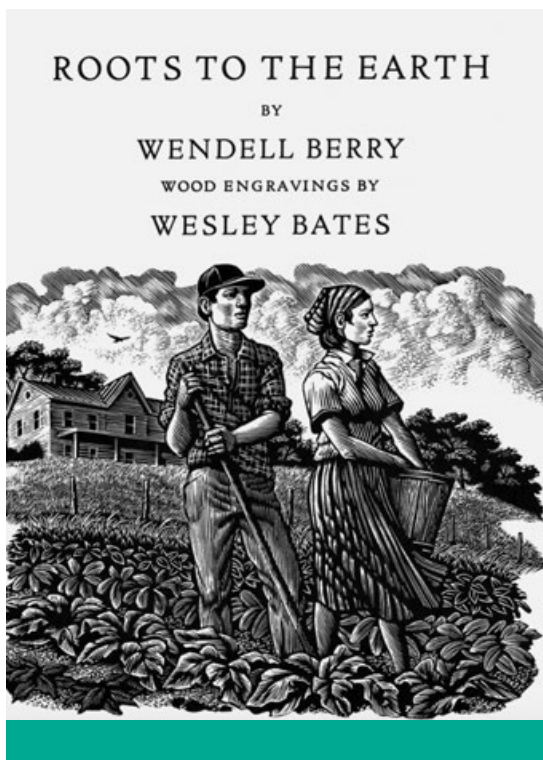
A modern környezetvédelmi, elidegenedési és társadalmi problémák egyik gyökere szerinte az, hogy eltöröltük a lét nagy láncolatának régi elméletét, amely jól helyezte el az embert a világban, és nem tettünk a helyére semmit.¹⁵ A világegyetem alapvető összefüggésrendszere márpedig nem a verseny, hanem a kölcsönös függés. A siker modern jelentése a természet legyőzése, korlátaink ledöntése. Ezzel szemben az agrárius gondolkodás elfogadja az adott világot isteni adományként, ezért nem hisz a korlátlan növekedésben.¹⁶ Ebből is következik lokális szemlélete, a kicsi, helyi, emberi léptékű előnyben részesítése. Szerinte a modernitás válsága a racionalitás, valamint a „szükségletek és igények” válsága.¹⁷

Two Minds című 2002-es esszéjében Berry kifejti: a környezetvédők, filozófusok és tudósok folyamatosan arra figyelmeztetnek minket, hogy irracionálisan cselekszünk. Korunk a racionalitás kora kíván lenni. Azonban a racionalitás eltúlzása hiba, ugyanis így a „racionális ész” ignorálja a „szimpatizáló észt”. A racionális ész objektív, analitikus és empirikus, nem veszi figyelembe a tekintélyt, a gyakorlati tapasztalatot, a vallást és az érzelmeket. A racionális ész „a tudomány, az ipar és a kormány hivatalos észjárása”, másként megfogalmazva „a kormány–vállalat–egyetem–tengely legkisebb közös többszöröse”. Ezzel szemben ott áll a szimpatizáló ész, ami elutasítja a racionális ész tudományosan igazolt tényekre szorítókorlátait. A racionális ész exkluzív, a szimpatizáló ész inkluzív. A racionális észt nem érdeklik a helyi „kulturális tájképek”, a szimpatizáló ész viszont pontosan érti azok fontosságát, így szívesen alkalmazkodik is hozzájuk. A racionális ész irodai ész, a szimpatizáló ész azonban kültéri ész (újabb duális ellentétpár: *indoor–outdoor*), a racionális ész az elemzés, magyarázat és manipuláció esze, a szimpatizáló ész a teremtményi mivolt gondolkodásmódja. A racionális ész azonban úgy gondolja, hogy a teremtmények nem mások, mint gépek. A racionális ész a kockázat, a veszteség és a szenvedés elkerülésére koncentrál. A szimpatizáló észt viszont a tapasztalat, a hagyományos történetek, mások tudása, az otthonosság, az együttérzés, az elköteleződés és a hit formálja. A racionális ész materialista, praktikusnak

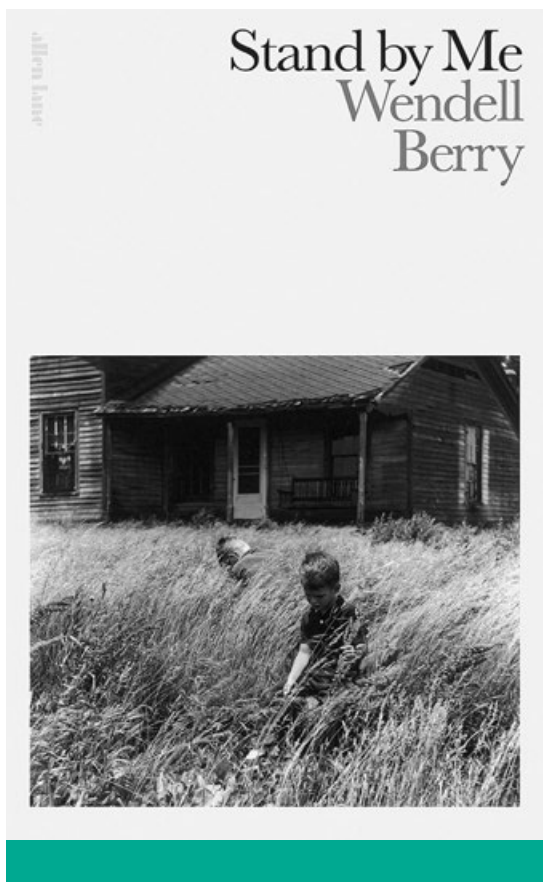
¹⁵ *Getting Along With Nature*, 1983.

¹⁶ *Total Economy*, 2000.

¹⁷ *Going to Work*, 2000.

Földre gyökerezve: versek és novellák (2016)

Allj mellém! (2019)

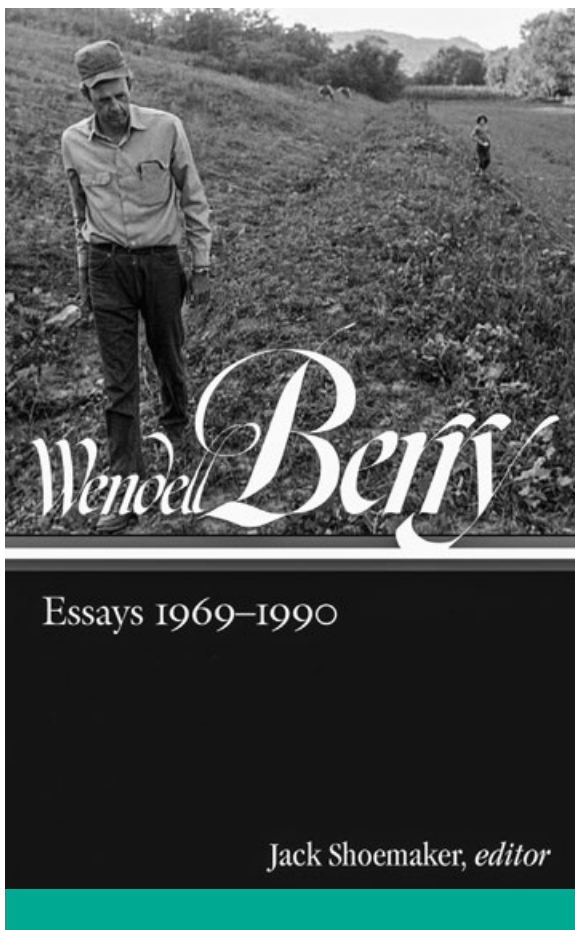
hirdeti magát és a centralizációt szolgálja. A szimpatizáló ész ellenben elfogadja, hogy a világ és az élet véges, töredékes, esendő, kibogozhatatlan összefüggések határozzák meg. A szimpatizáló ész tisztában van határainkkal, s ezért a kisebb, az emberi lépték a mértéke.

Ahogy szerzőnk az *Our Only World*ben fogalmaz, arra figyelmeztetvén, hogy az analitikus gondolkodás sajátja a formátlanság: „Az anatómia görög eredetije boncolást jelent, az analízisé pedig szétszedést. A két szó alapvetően ugyanazt jelenti. Egyik sem sugallja az integritás tiszteletét. Szerintem a két kifejezés legközelebbi ellentéte a görög *poiesis*, ami létrehozást, teremtést jelent, s amiből az következik, hogy a költő munkája, akárcsak a szerzőjé vagy a készítőé, szükségszerűen ellentéte az anatómusénak és az elemzőjének.”¹⁸ A társadal-

mi szétesés, fragmentáció egyik oka a racionális ész specializációja: az agrárspecialisták például nem gyakorló földművelők, hanem egyetemeken tanító, elméleti emberek, akik nem résztvevők, hanem megfigyelők (vagy még azok sem). A specialista márpedig semmihez sem ért igazán. A professzionális specialisták, azaz a modern értelmiségi elszakadt a földtől. A megoldás az lenne, ha kénytelenek lennének helyben élni és folyamatosan helyben kellene tesztelni elméleteiket, s imígyen felelősséget kellene vállalniuk azokért (mind ez – tesszük hozzá már mi – teljes ellentétben áll azzal, ami a „független értelmiségi” mítoszából a függetlenségre vonatkozik, az ugyanis épp a függés eme hiányát értékeli fel tévesen).¹⁹

Berry az agráriusokat visszamaradt, reakciós relikviáknak tartó elképzelésekre reagálva elutasítja a modern tudomány és ipar elméletét, különösen azon feltételezését, hogy a progresszió – beleértve a technikai haladást is – elkerülhetetlen volna. Szerinte ez a feltételezés nem tudományos, hanem az „elszigetelődött akadémikus luxusa”. Mint írja: a vidéki gazdálkodókat ma a társadalmi hierarchia aljára képzeljük. Berry ugyanakkor nem állítja, hogy ezek a gazdálkodók romantikusan idilli életet élnek (saját tapasztalatából tudja, hogy ez nem igaz), és nem akarja őket hősként sem felmutatni. A vidéki gazdálkodókkal szembeni lenézés szerinte abból a feltételezésből táplálkozik, hogy a szabadban végzett kétkezi munka alacsonyabb rendű az irodai és elméleti

munkánál, s hogy életünk egyik fő célja a befektetett munkaerő lecsökkentése, megtakarítása. A mezőgazdaság iparosítása az embereket gépekkel és gépekkel helyettesítette, az embereknek pedig „jobb munkát” kínált a gyárakban vagy irodákban. Mindezzel szemben Berry hangsúlyozza, hogy a jó gazdálkodás összetett és nehéz művészet. Máshol pedig arra is kitér, hogy az emberek (főleg a fiatalok) elszipkázása hogyan rombolja le a helyi vidéki életet: megszűnik a lokális emlékezet, a helyi tudat, aminek záloga a folytonosság – végül megszűnik az emberi közösség is.²⁰ Ehhez kapcsolódik a modern oktatás kritikája: a modern oktatás fő problémája, írja Berry, hogy a munkaerőpiacra „termeli” az embert, túl gyakorlati és specialista, ahelyett, hogy az egészet szemlélne. Ráadásul célja nem az, hogy helyben maradjanak az oktatottak, hanem arra biztat, hogy a szülőföldtől távol építsünk karriert, ezzel is az atomizációt szolgálva.²¹

Esszék, 1969–1990 (2019)

18 *Paragraphs from a Notebook*, 2010.

19 A specialista kritikája végigvonul a *The Unsettling of America*n (1977).

20 *The Prejudice Against Country People*, 2001.

21 *Our Deserted Country*, 2014; *The Work of Local Culture* (1988). A modern oktatás kritikája végigvonul az *Our Only World*ön (2010).

A TEREMTÉSVÉDŐ

Nézzük, hogyan látja Wendell Berry a természet- és környezetvédelem ügyét, a „zöld” gondolatot!²² Berry magát környezetvédő farmerként határozza meg, ám több problémája is van a zöld mozgalommal, amelynek szemléletét hibásnak véli.

Szerinte a zöld mozgalom maga is az industrializmus következménye és ebből fakadnak tévedései is. Gondolkodása azonos az industrializmussal (modernitásével): a racionális észhez tartozik, és a nagyléptékű, adminisztratív megoldások híve. A zöld mozgalom tévedései abban állnak vélekedése szerint, hogy túlságosan mozgalmi, azaz egy-ügyű (*single issue*); rossz, hiszen kormányzati–bürokrata–globális megoldást keres; túlságosan az érintetlen természetre, a vadonra koncentrál, és nem látja, hogy a megművelt föld is védendő, hogy a vadon, a művelt táj és a város egymástól függenek; végül pedig, hogy a természetre elsősorban kívülálló megfigyelőként, esztétikai élvezetforrásként tekint, ami a hétvégi kikapcsolódásra való. Mindezek következtében „a környezetvédő mozgalom nem változtatta meg a természethez való parazitikus viszonyunkat” – állítja.²³

Minden mozgalomnak saját nyelve van, ami jól szolgálja a saját céljait, de nem alkalmazható az élet minden területére – figyelmeztet Wendell Berry. A polgárjogi mozgalom vagy a feminizmus nyelve például kiválóan szolgált a saját céljait, ám egyáltalán nem alkalmas az emberi kapcsolatok szolgálatára. Így a zöld mozgalom is túlságosan specialista. Az egyik fő problémája például az, hogy látásmódja globális, planetáris, és így elvont globális megoldásokat keres. Wendell Berry szerint ugyanis valójában nincsenek globális problémák, de még nemzetiek vagy regionális problémák sem léteznek – csak egyéni problémák vannak és helyi megoldások. Persze, ő is tisztában van az egyéni ember hatókörénél jóval nagyobb problémák létével, de úgy látja, hogy „a nagy problémák nagy megoldásai, ami oly kedves gondolat a kormányzatok, egyetemek és vállalatok számára, leginkább arra szolgálnak, hogy elvonják az emberek figyelmét azokról a kis, egyéni problémákról, amelyek megoldására ténylegesen képesek lennénk”.²⁴

A gazdaság problémái valójában kulturális és jellembéli problémák – állítja. Ez a hiba pedig a modernitás egyik jellemző jellemhibája: gondolkodásunk és életmódunk, szavaink és cselekedeteink összhangjának hiánya, vagyis az integritás elvesztése. Erre szerzőnk olyan környezetvédelmi szervezeteket hoz példaként, amelyek környezetszennyező vállalatok részvényeibe fektettek bele.

Mit tehetünk? Minden a helyi termékekkel kezdődik. A teljes önellátás természetesen illúzió, de amennyire megoldható, érdemes helyi termékeket vásárolni a helyi boltokban.²⁵ Emellett Wendell Berry meghökentően egyszerű javaslattal áll elő: kertészkedjünk. Próbáljuk meg magunk elkészíteni a saját ételünket, s ha egy módunk van rá, bármilyen kis léptékben, de termeljünk is, legyen az az ablakpárkányon termesztett fűszer, létesítsünk kiskertetet. Ezzel csökkentjük függésünket az élelmiszeripartól, kevesebb szemetet termelünk, önállóbbak leszünk, ráadásul tudjuk, hogy mit eszünk és az hogyan készült.²⁶ És persze: újra kapcsolatba kerülünk az anyafölddel. Mindezzel ahelyett, hogy a struktúrákat hangsúlyozók módjára, szabadságunkat tagadva bénultan várnánk a globális megoldásokra, a magunk felelősségi körén belül hozzájárulunk a természeti problémák megoldásához, a kisközösségek helyreállításához, a társadalmi fragmentáció gyógyításához, valamint a teremtéssel való harmonikus kapcsolat restaurációjához is. Ez volna a teremtésvédelem Wendell Berry-módra. ■

a gazdaság problémái valójában kulturális problémák

22 Ezzel kapcsolatban fő gondolatai a következő esszéiben lelhetők fel: *Nature as Measure, Total Economy; Terrarium View; Getting Along With Nature; Word and Flesh*.

23 *World and Flesh*, 1989.

24 *Uo.*

25 *The Agrarian Standard*, 2002.

26 *Think Little*, 1970.